

ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО: СУЧАСНА МОДЕЛЬ ІНТЕГРАЦІЇ ІНТЕРЕСІВ

Наведено концептуальні засади створення інституту державно-приватного партнерства на підставі узгодження суперечливих інтересів державного і недержавного секторів національної економіки. Показано світовий та вітчизняний досвід ефективної взаємодії економічних агентів з метою консолідації суспільства та стійкого розвитку господарства.

Ключові слова: трансформаційна економіка, державний сектор, економічні функції держави, приватний сектор, державно-приватне партнерство, концепція, модель, механізм, моніторинг, міжнародні та національні стандарти.

Постановка проблеми. Пошук національної ідеї консолідації суспільства з метою досягнення прогресу й процвітання української нації ведеться впродовж усіх років незалежності України. Багато перешкод виникало на цьому історичному шляху, тому і сьогодні ми не отримали бажаного результату. На нашу думку, концептуальною основою якісних змін може стати стратегія сталого розвитку економіки, розроблена й прийнята у вигляді довгострокової програми сполучення інноваційних зусиль усіх господарюючих суб'єктів незалежно від їхнього майнового та статутного позиціонування в суспільстві.

Національна стратегія сталого розвитку повинна відповідати світовим стандартам, які були зафіксовані в низці міжнародних документів, розроблених організаціями ООН [1-3]. Програмні положення стратегії стосуються широкого спектра економічних, соціальних і екологічних проблем, припускають обговорення, узгодження й можливе співробітництво як усередині країни, так і між країнами світу у царині методології об'єднання інтересів людей щодо розподілу й використання обмежених ресурсів сучасної економіки. Для досягнення стану сталого розвитку як суспільства загалом, так і його найважливішої складової – економіки, велике значення має гармонізація відносин між економічними агентами, узгодження їхніх інтересів.

Методика досліджень. Мета роботи. Отже, виходячи з цього, актуальність наукової проблеми і мету дослідження визначають необхідністю з'ясування теоретико-методологічних засад механізму взаємодії державного і приватного секторів економіки, обґрунтування засобів активізації рушійних сил соціально-економічного розвитку країни.

Результати дослідження. Місія державно-приватного партнерства полягає у взаємовигідному співробітництві влади й бізнесу, досягненні економічних інтересів сторонами на договірній основі. Учасниками договірної процесу виступають органи влади й територіальних громад всіх рівнів, з одного боку, і підприємці (юридичні й фізичні особи) як приватні партнери, з іншого. Приватних учасників партнерства вибирають уповноваженим державою органом на конкурсній основі.

У контексті наукової теми малодослідженим моментом залишається розгляд суперечливої природи взаємодії економічних агентів та розвитку

зв'язків між ними. Тому цілком закономірно, що питання формування та удосконалення господарських форм і методів економічної взаємодії перебувають у центрі дослідницьких інтересів відомих науковців і практиків.

Вирішення проблеми партнерства в умовах розвиненої ринкової економіки висвітлено у працях переважно зарубіжних учених: Г. Едковіца, М. Джеррарда, Л. Шарінгера, В. Варнавського, М. Дерябіної. Серед вітчизняних дослідників, які враховують особливості трансформаційної економіки, варто назвати насамперед О. Головінова, С. Дідківську, П. Захарченка, А. Сосновського, О. Гавриша, С. Ушацького.

Разом з тим досить велика кількість теоретичних і методологічних питань в межах цієї складної проблеми ще залишаються до кінця не вирішеними, дискусійними та потребують проведення подальших досліджень. Так, наприклад, на сьогодні не існує загальновизнаної сутності природи "державно-приватне партнерство". Автори більше уваги приділяють аргументації вибору сфер співробітництва, пріоритетів країни щодо реалізації окремих проєктів, формам юридичного оформлення проєктів, визначенню методів розподілу ризику, відповідальності та результатів між партнерами.

Зацитуємо найбільш типові визначення терміна, на який ми натрапили в процесі аналізу наукової літератури – це:

- "співробітництво державного та приватного секторів у реалізації проєктів розбудови державної та комунальної інфраструктури, що традиційно знаходиться у сфері компетенції державного сектору" [4, с. 19];
- "юридично оформлена на певний термін взаємовигідна співпраця органів і організацій державної влади (державних структур) та суб'єктів приватного підприємництва відносно об'єктів, що знаходяться у сфері безпосереднього державного (суспільного) інтересу та контролю. Таке партнерство передбачає розподіл ризику та результатів між партнерами з метою найбільш ефективної реалізації проєктів, що мають важливе державне і суспільне значення" [5, с. 23];
- "стратегічний, інституціональний і організаційний альянс між державою та бізнесом... у широкому спектрі сфер діяльності: від базових галузей промисловості та НДДКР до забезпечення суспільних послуг" [6, с. 13].

Більш узагальнено трактує сутність поняття М. Дерябіна. Автор відокремлює партнерство у "самостійну економічну категорію" [7, с. 64], наголошує на його контрактній основі та відповідній домовленості сторін. Поділяючи авторський підхід, можна розглядати сутність цього партнерства як систему економічних відносин між державним і приватним секторами у вигляді формальної угоди про взаємні обов'язки та вигоди сторін.

Крім того, у світовій практиці для позначення поняття партнерства державного і приватного секторів переважно використовують термін "public – private-partnership (PPP)", тобто "публічно-приватне партнерство". У вітчизняному варіанті застосовують "державно-приватне партнерство". Виникає питання: чи відрізняються ці явища, що мають зазначені назви? Так, відрізняються, а саме: термін "public" віддзеркалює – відкритість, прозорість, підконтрольність дій держави з боку суспільства, тому що насамперед йдеться про суспільний інтерес. І це дуже істотно для західного суспільства. У вітчизня-

ній теорії й практиці, як завжди, переважає закрита ментальність, що притаманна учасникам партнерства.

У світі напрацьовано значний теоретичний доробок щодо використання приватно-державного партнерства і кожна з численних концепцій надає певну модель вирішення проблеми оптимізації взаємодії економічних агентів та узгодження їхніх суперечливих інтересів. Перед українською наукою постає завдання адаптації положень й рекомендацій різних концепцій до особливих умов трансформаційної економіки.

У Донецькому НУ економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського виконано науково-дослідну роботу, яка передбачає обґрунтування й конкретизацію принципів, структури й елементів побудови механізму державно-приватного партнерства, визначає його функції і форми реалізації. Вирішення дослідницьких завдань дає змогу розглядати інститут державно-приватного партнерства як необхідний і потенційний ресурс досягнення сталого розвитку національної економіки. У ході дослідження виявлено тенденції, визначено закономірності й особливості процесів формування й відтворення взаємодії між економічними агентами нової генерації.

Зв'язки, що становлять структуру співпраці секторів національної економіки, є багатопланові. Найважливіший аспект цього партнерства пов'язаний з перерозподілом правосил власності (тобто повноважень власника), що відбувається між державою і суб'єктами приватного капіталу. Звичайно, ролі між державою і приватним бізнесом чітко розмежовані і про те, як відомо, створена відповідна неокласична теорія. Держава діє в просторі одних повноважень, приватний сектор – інших. Партнерство поєднує ці простори та трансформує функції окремих суб'єктів, бо діють вони тепер вже за іншими принципами і нормами. Партнерство, як нова інституційна форма, перетворює структуру діяльності державного сектору, але не виводиться повністю за його межі. За умов збереження у державній власності важливих національних об'єктів держава дає змогу передавати тільки частину своїх повноважень власника приватному сектору й робить це не за традиційними адміністративними методами.

Партнерство утворюється та працює за новою економічною моделлю. У рамках партнерства держава делегує бізнесу серед основних: право на управління, право на контроль, право на дохід. Є і більш конкретні права: на спорудження, експлуатацію та утримання об'єктів. Між тим, у відносинах партнерства держава залишає за собою ключову роль. Отже, виникає нерівність прав між партнерами: держава і приватний сектор, дійсно, є партнерами в досягненні загальних цілей, але через істотні відмінності своїх нових функцій, залишаються суб'єктами різного масштабу: держава одночасно залишається і суб'єктом влади, і суб'єктом господарювання, а приватний партнер – тільки його учасником [8, с. 49].

Методологічний підхід до категорії партнерства дає змогу пояснити принципову різницю між механізмами державно-приватного партнерства і приватизації, з одного боку, та його відмінність від звичайного укладання контрактів щодо надання послуг державі, з іншого. Стосовно першого порів-

няння, то партнерство варто трактувати як відмінний від приватизаційних програм метод, а інколи, особливо коли ресурси останніх вичерпано, повноцінну їхню заміну. Таке партнерство дає змогу державі зберігати за собою та реалізувати контроль за наданням суспільних благ у соціально значимих сферах економіки. При цьому право власності зберігається за державою.

У частині укладання контрактів треба розрізняти угоди, за якими бізнес надає державі супутні її діяльності послуги, від послуг суспільству загалом. На партнерство покладаються більш значимі зобов'язання – вирішувати вагомі соціальні проблеми. Це завдання, які держава і приватний сектор, працюючи окремо один від одного, реалізувати не зможуть. Тому, на наш розсуд, саме інститут державно-приватного партнерства в змозі забезпечити виконання значущих національних проектів на довгостроковій контрактній основі.

Далі, за логікою вибраного авторського методологічного підходу, варто зупинитися на алгоритмі дій партнерів, цілях та причинах започаткування державно-приватного партнерства як у світовій, так і у вітчизняній практиці. Треба зазначити, що в цієї частині вони достатньо схожі, мають загальні риси. Застосування моделі державно-приватного партнерства обумовлено об'єктивною необхідністю розширення меж економічної діяльності держави щодо надання населенню суспільних благ в умовах скорочення обсягу бюджетного фінансування проектів соціального характеру.

Головна причина такої цілеспрямованості дій держави – це зростання складності та чисельності фінансових проблем, що не дає змоги органам влади традиційним інструментальним шляхом забезпечити задоволення попиту населення на соціальні послуги. Збільшення дохідної частини бюджету за рахунок зростання обсягів податків або розширення бази оподатковування має об'єктивні межі. Останнім часом таке обмеження демонструє незворотний характер, бюджетний дефіцит закріпився як норма державних фінансів, позбавивши національні уряди фінансових ресурсів для виконання своїх соціально-економічних зобов'язань.

За оцінками фахівців, проекти державно-приватного партнерства та його різновиди реалізуються більше ніж у 100 країнах світу. Піонером реформування управління соціальною взаємодією стала Західна Європа й, зокрема, Велика Британія. Починаючи з 90-х років, у цій країні було розроблено й реалізовано більше ніж 600 проектів (PPP – Public Private Partnership), фінансування яких досягло 15 % загального обсягу капітальних інвестицій державного сектору. Переважно інвестором виступив національний бізнес, який розділив ризики своїх вкладень із державою скарбницею. У цій країні договірні відносини щодо об'єднання ресурсів, соціальної відповідальності й розподілу доходу регламентовані законодавчими актами, які відомі під назвою "приватна фінансова ініціатива" (PFI – Private Finance Initiative). Активними послідовниками нової господарської практики стали уряди Ірландії, Голландії, Італії, Франції, Німеччина, а також Австралії, Канади, США, які створили відповідні центри розвитку PPP [9, с. 27].

Закордонний менеджмент дотримується принципів публічно-приватного партнерства переважно в галузях інфраструктурного сектору економіки,

а це: транспорт, охорона здоров'я, освіта, оборона, житлово-комунальне господарство, будівництво доріг і суспільних споруд. Так, тільки у Великій Британії, яка за обсягами проектів перевищує всі інші регіони Європи до 1,5 раз, у середині 1990-х за оцінками її казначейства, бюджет проектів досягав 5 млрд фунтів стерлінгів, а протягом 2001-2008 рр. становив вже суму у 61 млрд фунтів стерлінгів [9, с. 29, 32].

Наведені приклади, які не є поодинокими для світу, наочно показують, що наша держава тільки починає використовувати цю модель управління. Аналіз практики впровадження державно-приватного партнерства в Україні дає змогу констатувати, що у нас партнерство набуло безсистемного характеру, сфера застосування контрактів партнерства є досить вузькою (переважно це: енергетика, телекомунікації, водопостачання та водовідведення, портові термінали). Усього кількість проектів за 1992-2007 рр. становила більше двох десятків [10, с. 235].

Подолання економічного відставання нашої країни від провідних держав світу багато в чому досягається шляхом створення відповідного законодавства, визнання й дотримання агентами інституціональних норм і правил цивілізованого економічного поведіння учасників партнерства. Побудова діючого інституціонального механізму дає змогу забезпечити встановлення й підтримку сталого економічного порядку. Своєю чергою, економічний порядок – це повноцінне інституціональне середовище, у якому економічні агенти симетрично інформовані про умови обміну правами на об'єкт, володіють достовірною інформацією про параметри предмета обміну, про взяті партнерами зобов'язання щодо виконання контракту. Інакше кажучи, економічний порядок базується на виконанні як формальних, так і неформальних правил.

Але сьогодні доводить, що державно-приватне партнерство в нашій країні все ж таки має як правовий, так і економічний досвід реальної господарської взаємодії держави і бізнесу. Мова може йти про поширену практику державних закупівель товарів, робіт і послуг, концесійні угоди, спільне підприємство. Така співпраця набула відповідної оцінки фахівців і, на жаль, не завжди позитивної. Однак нові інституціональні та організаційні засади завдяки цьому активно напроцьовуються.

Будь-яке економічне співробітництво стане успішним тільки в тому випадку, якщо воно буде базуватися на єдиних принципах, які поділяють усі учасники партнерства, а саме: рівність сторін перед законом; заборона дискримінації учасників під час реалізації ними прав власності; узгодження інтересів учасників з метою досягнення взаємної вигоди; незмінність цільового призначення об'єкта партнерства протягом дії строку договору; установлення прав і обов'язків сторін на договірній основі; виключення будь-якої можливості зміни статусу державної форми власності [11, с. 3].

Сьогодні в Україні Закон встановлює розподіл прав між суб'єктами власності у таких організаційно-правових формах: контракт, оренда, лізинг, концесія, угода про розподіл продукції, спільні підприємства. Економічне управління взаємодією економічних агентів за умов дотримання засад концеп-

туального підходу передбачає певний компроміс як шлях до комерційного успіху. Партнерство таку потенційну можливість надає, але припускає за обов'язкове грамотне правове та інституціональне поведіння усіх його учасників.

Висновки. Отже, для ефективного розвитку національної моделі державно-приватного партнерства потрібно застосувати:

- створення системи інституцій для забезпечення проектів партнерства та посилення контролю з боку громадянського суспільства в особі незалежних експертів, неурядових, некомерційних суспільних організацій;
- моніторинг виконання проектів на всіх етапах та рівнях на підставі розроблення відповідних стандартів оцінки їх ефективності, зниження ризиків та запобігання їм;
- підвищення ступеня довіри з боку інвестора шляхом реального захисту прав власності економічних суб'єктів та створення реальних умов щодо зростання їхніх доходів.

Запропоновані вдосконалення є необхідними у процесі подальшого розроблення механізму реалізації державно-приватного партнерства, дослідження досвіду використання вітчизняної моделі та вирішення тих проблем, які перешкоджають досягненню сталого розвитку національної економіки.

Література

1. Програма дій: "Порядок денний на XXI століття" ("Agenda 21"). – К. : Вид-во "Інтел-сфера", 2000. – 360 с.
2. Human Development Report (2005 b). Technical Note 1. The Human Development Index, United Nations Development Programme. – New York. – Pp. 241. [Electronic resource]. – Mode of access <http://www.hdr.undp.org/reports/global/2005/>.
3. United Nations Educational, scientific and Cultural Organisation, UNESCO (2002) What is sustainable development?: UNESCO. [Electronic resource]. – Mode of access <http://www.portal.unesco.org/frev.phpURL>.
4. Дідківська С. Партнерство державного та приватного секторів: тенденції та зарубіжний досвід / С. Дідківська // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – К. : Вид-во КНТЕУ. – 2004. – № 3. – С. 18-32.
5. Мішенін О. Концептуальні засади розвитку механізмів державно-приватного партнерства в лісоресурсній сфері / С. Мішенін, Г. Мішеніна // Економіст : наук. журнал. – 2010. – № 12. – С. 23-26.
6. Варнавский В.Г. Партнерство государства и частного сектора: формы, проекты, риски / В.Г. Варнавский; Рос. акад. наук, Ин-т мир. экономики и междунар. отношений. – М. : Изд-во "Наука", 2005. – 315 с.
7. Дерябина М. Государственно-частное партнерство: теория и практика / М. Дерябина // Вопросы экономики : теорет. и научно-практ. журнал. – 2008. – № 8. – С. 61-77.
8. Головінов О.М. Державно-приватне партнерство в інноваційній сфері / О.М. Головінов // Вісник економічної науки України : наук. журнал. – 2010. – № 1 (17). – С. 47-51.
9. Проекти в галузі інфраструктури: партнерство державного та приватного секторів : підручник / Київ. нац. ун-т буд-ва і архіт.; П.В. Захарченко та ін. – К. : СПД Павлишко, 2009. – 256 с.
10. Проданова Л.В. Економічне зростання й економічний розвиток: забезпечення сталості економічної системи : монографія / Л.В. Проданова. – Донецьк : Вид-во ТОВ "Східний Вид. дім", 2011. – 400 с.
11. Про державно-приватне партнерство: закон України від 1 лип. 2010 р., № 2404-VI // Законодавство України / Верховна Рада України. – Електрон. текст. дані. – К., 2010. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2404-17>.

Горозжанкина М.Е. Государственно-частное партнерство: современная модель интеграции интересов

Приведены концептуальные основы создания института государственно-частного партнерства на основании согласования противоречивых интересов государственного и частного секторов национальной экономики. Показан мировой и отечественный опыт эффективного взаимодействия экономических агентов с целью консолидации общества и устойчивого развития хозяйства.

Ключевые слова: трансформационная экономика, государственный сектор, экономические функции государства, частный сектор, государственно-частное партнерство, концепция, модель, механизм, мониторинг, международные и национальные стандарты.

Gorozhankina M.Ye. State private partnership: modern model of integration of interests

In the article the conceptual bases of creation the institute of state private partnership are resulted on the basis of concordance the contradictory interests of state and private sectors of national economy. World and domestic experience of effective co-operation the economic agents with the purpose of consolidation the society and sustainable development of economy is shown.

Keywords: transformation economy, state sector, economic functions of the state, private sector, state-private partnership, conception, model, mechanism, monitoring, international and national standards.

УДК 502.33:630 Проф. Є.В. Мішенін¹, д-р екон. наук; ст. викл. Г.А. Мішеніна², канд. екон. наук; ст. викл. І.Є. Ярова¹, канд. екон. наук

КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА У ЛІСОВОМУ ГОСПОДАРСТВІ НА ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗАСАДАХ

Розкрито сутнісно-змістовну основу розвитку підприємництва на еколого-економічних засадах, обґрунтовано його видові форми: екологічно орієнтоване, екологічне, екосистемне через розкриття функцій, які характеризують його як вид діяльності та особливий тип господарської поведінки. Досліджено організаційно-економічні засади створення умов формування та розвитку лісогосподарського підприємництва екологічного спрямування.

Ключові слова: лісове господарство, екологізація, екологічно орієнтоване підприємництво, екологічне підприємництво, екосистемне підприємництво, еколого-економічні засади.

Вступ та постановка проблеми. В умовах ринкової лібералізації природогосподарювання та лісового господарства одну з провідних ролей у процесах досягнення сталого лісоресурсного розвитку об'єктивно потрібно надавати саме підприємству як потужному, мобільному та активному елементу ринкових перетворень в усіх сферах суспільного господарювання. За умов наявності цивілізованих та ефективних інституціонально-регулятивних механізмів лісокористування суб'єкти підприємництва шляхом реалізації приватних ініціатив могли б більш ефективно залучати лісові ресурси та їх власності (екологічні, соціальні, культурні і т.ін.) до системи товарно-грошових

відносин, забезпечуючи цим самим формування фінансової основи відновлення та відтворення лісоресурсного потенціалу. Можна також сказати, що ефективна та результативна реалізація лісівничих еколого-економічних та соціальних інтересів суб'єктів господарювання лісового господарства передбачає створення нових організаційно-економічних та інституціонально-регулятивних умов для підприємницького лісогосподарювання на еколого-економічних засадах. Таким чином, це актуалізує поглиблення теоретико-методологічних та концептуальних основ розвитку підприємництва у лісовому господарстві на еколого-економічних засадах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у вирішення еколого-економічних проблем раціонального використання і відтворення лісових ресурсів, формування організаційно-економічних механізмів розвитку лісоресурсної сфери зробили провідні вітчизняні та зарубіжні науковці: О. Анцукевич, С. Генсірук, Я. Дяченко, Т. Кислова, Я. Коваль, П. Лакида, Т. Лобовиков, М. Мойсєєв, Є. Мішенін, В. Парпан, А. Петров, В. Піла, П. Погребняк, В. Поляков, М. Римар, І. Синякевич, В. Страхов, В. Ткач, Ю. Туниця, О. Фурдичко та ін.

Загальні теоретичні основи підприємництва відображено у працях класиків економічної думки: М. Вебера, П. Друкера, А. Маршалла, Ж.-Б. Сея, А. Сміта, Ф. Хайєка, Р. Хізірча, А. Хоскінга, Й. Шумпетера та ін., а також вітчизняних дослідників – З. Варналія, Л. Воротіної, М. Долішнього, А. Кисельова, М. Козоріза, В. Ляшенка, М. Маліка, В. Сизоненка та ін.

Разом з тим проблему розвитку підприємництва на еколого-економічних засадах у лісовому господарстві досліджено недостатньо. Потребують подальшого дослідження сутнісно-змістовна основа розвитку екологічно спрямованого підприємництва з урахуванням галузевої специфіки, його інституціональна основа, а також принципи та механізми формування інтегрованих підприємницьких структур та державно-приватного партнерства у вирішенні еколого-економічних проблем лісогосподарювання.

Метою цього дослідження є поглиблення концептуально-методологічних основ розвитку підприємництва у лісовому господарстві у контексті принципів сталого багатоцільового використання та відтворення лісових ресурсів в умовах ринкових трансформацій.

Виклад основних результатів. Формування еколого-економічних засад розвитку підприємництва у лісоресурсній сфері пов'язується з екологізацією відтворювальних процесів лісогосподарювання, яка забезпечує реалізацію принципів сталого лісокористування, екосистемного управління лісами, а також із становленням механізму соціальної відповідальності підприємницьких бізнес-структур. Екологізацію лісового господарства ми визначаємо як систему технологічних, організаційно-економічних та інституціонально-регулятивних процесів інноваційного характеру, що забезпечують стає, екологічно збалансоване та соціально відповідальне інтегроване багатоцільове використання та відтворення лісових ресурсів [1].

Еколого-економічні засади розвитку підприємництва у лісоресурсній сфері визначаються принципами сталого багатоцільового використання та відтворення лісових ресурсів, а також особливостями підприємницького під-

¹ Сумський національний аграрний університет;

² Сумський державний університет